



TÁGULÓ HORIZONT

TANULMÁNYOK A FIATAL MŰVÉSZET-
TÖRTÉNÉSZEK MAROSVÁSÁRHELYI
KONFERENCIÁJÁNAK
ELŐADÁSAIBÓL

TÁGULÓ HORIZONT

TANULMÁNYOK A FIATAL MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZEK
MAROSVÁSÁRHELYI KONFERENCIÁJÁNAK ELŐADÁSAIBÓL



MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ • MAROS MEGYEI MÚZEUM
MUREȘ COUNTY MUSEUM



ENTZ GÉZA
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
ALAPTÍPUS

Marosvásárhely • Kolozsvár
2013

Szerkesztette: KOVÁCS ZSOLT, ORBÁN JÁNOS

A kötet megjelenését a Maros Megyei Tanács, a Bethlen Gábor Alap és a Communitas Alapítvány támogatta.



Consiliul Județean Mureș
Maros Megyei Tanács



BETHLEN GÁBOR
Alap



© Maros Megyei Múzeum, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány,
Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013
© Szerzők, 2013

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadók és a szerzők előzetes engedélyéhez kötött.
A képek jogtisztaságáért a szerzők felelnek.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Fiatal művészettörténészek konferenciája (3; 2011; Târgu-Mureș)

**Táguló horizont : Tanulmányok a fiatal művészettörténészek
marosvásárhelyi konferenciájának előadásaiából / ed.: Kovács Zsolt,
Orbán János. - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean, 2013**

Bibliogr.

ISBN 978-606-8178-76-9

I. Kovács, Zsolt (ed.)

II. Orbán, János (ed.)

A kiadásért felel:

SOÓS ZOLTÁN, igazgató, Maros Megyei Múzeum

KOVÁCS ZSOLT, aligazgató, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány

BIRÓ ANNAMÁRIA, felelős kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület

A MIKES-IKONOGRÁFIA CSOMÓPONTJAI¹

Mikes Kelemen arcmását felidézve többnyire a kolozsvári Művészeti Múzeum raktárában őrzött, jól ismert olajfestmény jelenik meg elsőként szemünk előtt. Noha a Mikes-ikonográfia meglepően gazdag, számos grafika, festmény, érem, dombormű és szobor mindmáig ismeretlen a nagyközönség számára. Ennek oka főként az, hogy egyrészt a különböző – többnyire irodalmi és irodalomtörténeti – kiadványokban csaknem mindig ugyanaz a néhány műtárgy szerepel. Másrészt – egyetlen kísérlettől eltekintve – korábban nem foglalkoztak a Mikes-portrék összegyűjtésével és feldolgozásával. A 19. század második felétől napjainkig folyamatos Mikes-kultusz képzőművészeti emlékeinek számbavételét különösen időszerűvé teszi, hogy 2011-ben emlékeztünk meg Mikes halálának 250. évfordulójáról. A magyarországi, erdélyi, kárpátaljai és rodostói emlékhelyek mellett a Mikes nevét felvevő battonyai és sepsiszentgyörgyi iskolák ennek a tiszteletnek a fő központjai.

A kolozsvári festményt leszámítva ezek az alkotások nem bírnak történeti forrásértékkel, a hatás- és befogadástörténet szempontjából azonban fontos a forrásokból kirajzolódó összkép elemzése, az alkotások egymáshoz való viszonyának és összefüggésrendszerének meghatározása is. Az elmúlt mintegy száznegyven évben Mikesről készült művek között számos kiemelkedő alkotás található, ugyanakkor az alacsonyabb kvalitású darabok is hozzájárulnak az író kultuszához és emlékének megőrzéséhez. A *Törökországi levelekből* kirajzolódó szellemi portrét jól kiegészíti a különféle stílusú művészeti alkotásokban megjelenő, folyamatosan változó képi hagyomány. A Mikes-ikonográfia anyagát a továbbiakban, a 19. század utolsó negyedétől a 20. század első évtizedéig tartó kezdeti időszak után, műfajonként és azon belül időrendben mutatom be.

A Mikes-ábrázolások bemutatására Veress Dániel tette az első kísérletet a *Kovácsna Megyei Tükör* 1974. évi 1233. és 1245. számában közölt, *Mikes földi arca* című cikkében. Ezt követően a Kriterion Kiadónál 1976-ban megjelent, *Mikes és a szülőföld* című tanulmánykötetében írt a témáról *Mikes a szépirodalomban és a képzőművészetben* című tanulmányában. Veress itt mindösszesen öt, Mikest ábrázoló művet vett számba. Kutatásaim során világossá vált, hogy a Mikest ábrázoló grafikai, festészeti és szobrászati alkotások száma az elmúlt százötven évben jóval meghaladja az ötvenet.

¹ Köszönöm a kutatásban nyújtott segítséget Beján Andrásnak, Cs. Benedek Csillának, Egyed Emesének, Kertész Lászlónak, Kovács Andrásnak, Molnár Mihálynénak, Murádin Jenőnek, Nyerges Gabriellának, Orbán Jánosnak, Sándor Lillának és Tokai Gábornak. A tanulmány hosszabb-rövidebb magyar, angol és török változatai megjelentek: Tüskés 2012a; Tüskés 2012b; Tüskés 2012c; Tüskés 2012d.



1. Ismeretlen festő: Mikos Kelemen (19. század harmadik negyede)

A kolozsvári portré

Az ábrázolások ma ismert legkorábbi darabján Mikos portréja oválisban helyezkedik el **(1. kép)**.² Az arcvonások sematikusak; a keskeny, vékony bajszos, fiatal arcot vállra omló gesztenyebarna, csigás hajfürtök övezik. Mikos páncélt visel, alatta inggel, melynek kilátszik kék nyak- és vállfodra. Jobb vállán átvetett kék vállszalag, középen rozetta formában drágakövekkel kirakott csattal záruló öv és tör egészíti ki az öltözetet. Az ovális keret alatt felirat: „Gróf Mikos Kelemen Rákotzi Ferencz Fejedelmnek Kamarássa”. Szilágyi István és Abafi Lajos kutatásai szerint a portré az ecsedi várból került elő, korábban gróf Bethlen Károly tulajdonában volt, s 1881-ben adományozta az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek azzal a megjegyzéssel, hogy II. Rákóczi Ferenc korából való.³ A festmény 1945-ig a kolozsvári Egyetemi Könyvtár üléstermé-

ben volt látható. Amikor Kelemen Lajos történész-levéltáros 1945 táján összeírta az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtárának az Egyetemi Könyvtár termeiben elhelyezett mintegy ötven festményét, azt a megjegyzést fűzte a Mikos-portréhoz, hogy ez a mellkép térdnagyságú változatban megtalálható Abafáján báró Huszár Károly örököseinél,⁴ s hogy Huszár Károlynak és Mikos Kelemennek Torma Éva közös özanyja volt. Kelemen Lajos szerint az általa Abafáján látott kép, amely azóta elpusztult, nagyobb méretű és művészibb volt a ma ismert változatnál. Feltételezte, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtárába került mű esetleg annak mellképmásolata lehet. A kolozsvári festményt 1950 után a Román Akadémia kolozsvári fiókja örökölte, onnan a kolozsvári Történeti Múzeumba, majd a Művészeti Múzeum 1958–1960 között létrehozott gyűjteményébe került. Jelenleg a múzeum raktárában őrzik, az 1910-es évek óta nem volt nyilvánosan kiállítva.

Az irodalomtörténeti szakirodalom, így Hopp Lajos és Veress Dániel egyaránt Rákóczi Ferenc egyik udvari festőjének tulajdonították a képet, és 1708–1710 közöttre

² 89 x 65 cm. Kolozsvár, Művészeti Múzeum, fondul doc. nr. 14.

³ SZILÁGYI 1879, 1–3; ABAFI 1881, 321–333.

⁴ KELEMEN Lajos: *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum képei leírásának előmunkálatai*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratára, Ms. 3996.

tették keletkezését.⁵ Ugyanakkor megjegyezték, hogy művészettörténésznek még nem volt alkalmja alaposan megvizsgálni a festményt. A múzeum portrégyűjteményének 1974-es leltározásakor Kovács Andrásnak úgy tűnt, hogy a medalionkeretet utólag festették rá egy korábbi portréra, amit azután alaposan belakkoztak.⁶ Megfigyelte azt is, hogy a vászon nem kézi alapozású, azaz a kép biztosan 1840–1850 után készült. A vásznon nem talált szignót, évszámot vagy más feliratot. Mindezek alapján elmondható, hogy a kolozsvári Művészeti Múzeumban őrzött portré egy korábbi, feltehetően 18. század eleji festmény után készült a 19. század harmadik negyedében.

Az ovális keretben elhelyezett derékkép kissé oldalra forduló fejjel, alul felirattal bevett képtípus volt a 18. században. Ennek egyik példája gróf Darvas Ferencnek a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában őrzött arcképe.⁷ A páncélviselet és a jobb vállon átvetett szalag ugyancsak megjelenik több 18. századi portrén, így például Bocskai István fejedelem olajképén.⁸

A képtípus, a formátum és az öltözék tekintetében a kolozsvári Mikes-portré legközelebbi párhuzama Bercsényi Miklósnak a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában őrzött festménye. Ezen is medalionban látjuk Bercsényit, Mikeséhez hasonló beállításban, páncélban, vállszalaggal, övvel és azonos módon kidolgozott markolatú törrel.⁹ Alul olvashatjuk az azonos típusú betűkkel készült feliratot: „Temetvényi Gróf Bertsényi Miklos Ung Vármegyének örökös Fő Ispánnya”. Bercsényi portréját Cennerné Wilhelmb Gizella 18. század eleji ismeretlen magyar mester alkotásának tartotta, aki külföldön is tanult.¹⁰ A kép újszerű póza, a páncél és a vállszalag ábrázolásmódja szerint a reprezentatív francia késő barokk portréművészet hatását mutatja.

II. Rákóczi Ferenc az udvari reprezentáció és propaganda számos eszközét ismerte és alkalmazta a szabadságharc idején.¹¹ Az 1707-ben Rákóczi szolgálatába álló, a Nemes Ifjak Társaságába felvett, tizenhét éves, félárva Mikes Kelemen feltehetően nem lehetett saját portréja megrendelője,¹² míg Bercsényi Miklós számos művésszel kapcsolatban állt.¹³ A képtípus, a formátum és az öltözék hasonlósága arra enged következtetni, hogy a képek eredetije egy sorozathoz tartozott, s mindkettőt II. Rákóczi Ferenc megrendelésére egyik udvari festője készíthette, az udvarában élő más személyek portréjával együtt, hasonló formátumban és öltözékekkel. Az eredeti képek készítésének pontos dátuma jelenleg nem ismert, valószínűleg 1707–1711 között készülhettek.

⁵ MIKES 1966, 4–5. oldal közötti tábla; VERESS 1974a, 4–5; VERESS 1974b, 7; VERESS 1976, 138–139; VERESS 1978, 4.

⁶ Kovács András 2009. május 8-i és 11-i levele.

⁷ 31 x 23,3 cm. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, 1682.

⁸ 62 x 47 cm. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, 161. A TÖRTÉNELMI KÉPCSARNOK 1907, 26; AZ ORSZÁGOS SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM 1915, 6; A TÖRTÉNELMI KÉPCSARNOK 1922, 11, 45. sz.

⁹ 112 x 82 cm. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, 53. THALY 1892, 197; A TÖRTÉNELMI KÉPCSARNOK 1907, 71; A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM 1909, 563; RÁKÓCZI-EMLEKKIÁLLÍTÁS 1935, 10, 12. sz.; GEREVICH–GENTHON 1935, 166.

¹⁰ CENNERNÉ WILHELM 1962, 184.

¹¹ GALAVICS 1980, 465–510; BUZÁSI 1988, 162–185; BUZÁSI 2003, 50–58; BASICS 2008, 133–138.

¹² Rákóczi és Mikes Kelemen kapcsolatáról: HOPP 1980, 415–443.

¹³ GARAS 1953, 29, 61, 82, 99, 111, 117, 129, 147. (1701. lábjegyzet)

Beck Ö. Fülöp érmei és más Mikes-plakettek

Az 1879-es közlés nyomán széles körben ismertté vált portré hagyományától eltérő ikonográfiát követnek Beck Ödön Fülöpnek a kardos, kucsmás Mikest asztalnál ülve profilban ábrázoló, 1907-ben készült érmei.¹⁴ Mikes alakját Beck két érmen is megformálta: mindegyik a gyertyafénynél munkája fölé hajoló, lúdtollal író Mikes



2. Beck Ödön Fülöp: Mikes Kelemen (1907)

Kelement ábrázolja, kisebb eltérésekkel. Az első érmen Mikes arcát bal tenyerébe támasztva az előtte fekvő írásra néz, lábát kinyújtja (2. kép).¹⁵ A második érmen munkájából felnézve a távolba tekint, lábát maga alá húzza.¹⁶ Az első érem egyaránt elkészült 22 cm és 6 cm átmérőjű változatban.

A második érem a *Nyugat* szerkesztőinek felkérésére készült,¹⁷ és szinte folyamatosan jelen volt a folyóirat külső címlapján 1908. január 1-től 1941. augusztus 1-ig.¹⁸ Az érmet a *Nyugat* egyéb kiadványain is felhasználták, Mikesnek ez az ábrázolása a *Nyugat* emblémájává vált.¹⁹ A *Nyugat* levélpapírján és pecsétjén ugyancsak használták Beck második érmét.²⁰ Illyés Gyula első, 1928-ban a *Nyugat* kiadásában megjelent, *Nehéz*

föld című verseskötete kéziratának címlapjára rásatírozta ezt a pecsétnyomót.²¹ Az 1924-ben az Andrásy út 6. szám alatt megnyílt *Nyugat* könyvesbolt erkélyének „közepén a *Nyugat* jelképe, a leveleit író Mikes Kelemennek oválisba foglalt alakja” volt látható, amelyet Beck Ö. Fülöp „volt tanítványa, Varga Oszkár mintázott meg újra és nagyított fel egyben”.²² Ugyanez a relief díszítette a bolt bejáráját kívül is, aranybetűs felirat alatt.²³

¹⁴ HUSZÁR-PROCOPIUS 1932, 859; GOMBOSI 1938, 1. kép; HEITHER 1969, 11–12, 7. kép; BECK 1970, 28, 74. tétel; VERESS 1974b, 7; VERESS 1976, 141; KONTHA 1980, [24]; LYKA 1983, 88; L. KOVÁSZNAI 1993, 32, 14. sz.; ILLÉS 1998, 398–412; PROHÁSZKA 2000, 17–19; HAVAS 2001, 3, 5–6.

¹⁵ Példányok: 1. bronz: Magyar Nemzeti Galéria, Éremtár, 56.39-P (Pompéry Elemér); 56.873-P. (Vásárlás özv. Miklós Jenőntől); 2. bronz: Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti Tár, ltsz. 57.229.1., 90.96.1. (1992-ben elveszett egy kiállítás alkalmával); 3. bronz: Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, 43/967; 4. ezüst: Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, É. N. 27.A/1912.3.

¹⁶ Az érem második változatából egy példányt ismerek: ólom próbaöntvény, 6,1 cm átm., Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, 14/951.

¹⁷ BECK Ö. FÜLÖP EMLÉKEZÉSEI 1957, 253.

¹⁸ VERESS 1974b, 7; LAKATOS 1999, 352–362; PROHÁSZKA 2000, 17–19.

¹⁹ BAKOS 1937, lapszám nélkül a 91. oldal előtt.

²⁰ Pecsétnyomó: bronz, vert, 3 cm átm. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti Tár, ltsz. 85.162.1. Levélpapír: MTA Irodalomtudományi Intézet Illyés Gyula Archívum, ltsz. G 4.VI/1.

²¹ MTA Irodalomtudományi Intézet Illyés Gyula Archívum, ltsz. K 1.Sz/1 1r. 320 x 310 mm. Papír, ceruza.

²² A NYUGAT KÖNYVESBOLTJA 1924, 811.

²³ A NYUGAT KÖNYVESBOLTJA 1924, 811.

A *Nyugat* szellemi utóda, az Illyés Gyula szerkesztette *Magyar Csillag* is átvette a Nyugat emblémájának kissé módosított változatát. A Mikes-éremről készült rajz fényképét 1941 októberétől 1944. március végéig összesen 47 számon viselte címlapján a folyóirat, ezzel is jelezve kötődését a Nyugathoz.²⁴

Beck Ö. Fülöp érmei után csak a 20. század második felében készültek újabb Mikes-érmek. Mladonyczky Béla a battonyai Mikes Kelemen Középiskoláért Egyesület megrendelésére elkészítette 1964-ben a Mikes-érem első fokozatát.²⁵ Az iskola ebben az évben változtatta nevét a korábbi Állami Mikes Kelemen Gimnáziumról Mikes Kelemen Gimnázium és Mezőgazdasági Gépészeti Szakközépiskolára. A 10 cm átmérőjű bronzérem mestere a fiatalkori Mikes-portrét tekintette kiindulási alapnak, s nem törekedett különösebb önállóságra: a hosszú hajú, fiatal Mikest látjuk mentében.

Varga Géza készítette el a Mikes-érem második fokozatát, ugyancsak a battonyai Mikes Kelemen Középiskoláért Egyesület megrendelésére, 1982-ben.²⁶ Az érem két, egymáshoz erősített, kinyitható, illetve összecsukszható részből áll. A felső rész belső oldalán idézet áll a *Törökországi levelek* első levelének elejéről. Az alsó rész belső oldalán a kolozsvári festményt hűen követő Mikes-portrét mintázott a művész, míg a hátoldalon a kolozsvári képről ismert, „Gróf Mikes Kelemen Rákotzi Ferentz Fejedelm Kamarássa” felirat olvasható.

Mikes domborművű portréját ketten is megmintázták a magyar történelem és kultúra jeles alakjainak sorozatában. Gergely István kolozsvári szobrász számos irodalmi és történelmi személyiség 30 x 30 cm-es plakettjét elkészítette a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Líceumnak dekoráció céljából 1972-től kezdve.²⁷ Így készült a *Mikes*-plakett is. Ennek egyik példányát az iskola akkori igazgatója, Deme László odaajándékozta a magyarországi testvériskolának, a battonyai Mikes Kelemen Gimnáziumnak,²⁸ egy másik példány a kolozsvári Báthory Gimnázium dísztermét díszíti. Gergely István a kolozsvári festményről ismert Mikes-arcot profilban ábrázolta. Petrovits István *Mikes Kelemen*-domborműve ugyancsak egy „híres emberek” sorozat része.

Finta Éva fiatal korában készített egy érmet Mikes Kelemenről, amely csak agyag változatban létezett.²⁹ Az érem a sok költözködés során eltűnt.³⁰ Horváth Anna ugyancsak készített Mikes-érmet.³¹ A 2005-ben elhunyt művésznő egyetlen örököse Finta Éva, aki 1990 decembere óta Magyarországon él magyar állampolgárként, ami az örökség „átvételét” bonyolulttá teszi.³² A hagyaték – benne feltehetően a Mikes-éremmel – jelenleg Horváth Anna hatóságok által lepecsételt lakásában van. A Magyar Pénzverő Zrt. 2011-ben egy Mikes Kelemen-éremmel kiegészített forgalmi sort jelentetett meg, amely egy új tervezésű, a munkatársak által kivitelezett Mikes Kelemen-érmet tartalmaz.³³

²⁴ SZÉCHENYI 2010, 15.

²⁵ Átmérő: 10 cm. Példány: Battonya, Mikes Kelemen Gimnázium. VERESS 1976, 140; FORMANEK 1987, 120, 129; TAKÁCS 2000, 43.

²⁶ FORMANEK 1987, 121, 130.

²⁷ Beján András 2009. július 6-i levele. SOLTÉSZ 1975; KÁNTOR 1976; SYLVESTER 1981; ORBÁN 2008, 25.

²⁸ Molnár Mihályné 2009. június 2-i levele.

²⁹ VÁRADI-STERMBERG 1992, 109.

³⁰ Finta Éva 2011. február 1-jén kelt levele.

³¹ VÁRADI-STERMBERG 1992, 109.

³² Finta Éva 2011. február 1-jén kelt levele.

³³ A Magyar Pénzverő Zrt. 2011. február 1-jén kelt levele.

A historizáló freskótól Bartha László gouache képéig

Leggyakrabban portré kompozícióban, ritkábban életéből vett jeleneteken, például II. Rákóczi Ferencsel vagy Kőszeghy Zsuzsannával együtt ábrázolták Mikest. Dudits Andor a kassai Dóm északi kapuja fölé 1914–1916 között készített, lépcsőze-

tesen tagolt falfestményen Rákóczi életének mozzanatai közt, „íródeákjával” ábrázolta a fejedelmet.³⁴



3. Bartha László: Mikes Kelemen és Kőszeghy Zsuzsanna (1961)

A historizáló szemlélettől gyökeresen eltérő, új felfogást mutat Bartha László 1961-ben készült zsánerjellegű gouache képe, amely Kőszeghy Zsuzsival ábrázolja Mikest háromnegyed alakban: az író a széken ülő Zsuzsi jobbán áll (3. kép).³⁵ A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött, álló formátumú vízfestmény élénk színekkel mutatja a két fiataalt: Mikes arcvonásai közel állnak a kolozsvári portré vonásaihoz, de itt sárga dolmányt és nadrágot visel piros övvel, vállán fekete bélésű, piros mentével. Zsuzsi fehér, buggyos ujjú blúzt, fűzős, piros ruhát visel fehér köténnyel, hajában fehér fátyollal, ölben virágokat tart. A lírai hangvétellű képen semmi sem sejteti a pár kapcsolatának beteljesületlenségét. Ez a mű Bartha irodalmi ihletésű alkotásainak

az 1960-as évek elejétől gouache technikával festett sorozatába tartozik.³⁶ A kép nem szerepelt a Petőfi Irodalmi Múzeumban Bartha irodalmi illusztrációiból 1970-ben rendezett kiállításon,³⁷ mégis föltehető, hogy ennek kapcsán kerülhetett a gyűjteménybe.

Gy. Szabó Béla fametszetsorozata és más illusztrációk

A *Törökországi levelek* 1905-ben és 1906-ban megjelent kiadásaihoz készült illusztrációk után Bodnár Gyula 1925-ös, *Mikes* című művében találunk újabb illusztrációt: ifjabb Bodnár Gyula akvarelljét.³⁸ Ezen a naplemente fényében hullámozó Márvány-tenger előtt, a rodostói ebédlőház udvarán, a lugasban fejével asztalra boruló alak ül. Az udvarban bokrok és fehér kőpad, a lugashoz felvezető lépcsőn egy

³⁴ ÉBER 1912, 331–339; WICK 1941, 340.

³⁵ Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti Tár, ltsz. 61.1149.1. 36 x 32 cm.

³⁶ HORVÁTH 1978, 44.

³⁷ VAYERNÉ ZIBOLEN 1970.

³⁸ 9,3 x 7 cm. BODNÁR 1925, 38.

barna köntösű, piros fejfedőt viselő alak közeledik az asztalhoz. A képnek nincs címe, de az illusztrált mű témájából arra következtethetünk, hogy a lugasban ülő férfi csak Mikes lehet. Az alakot profilban látjuk, s ez a megoldás távolról emlékeztet Beck Ö. Fülöp érmeinek kompozíciójára.

Az illusztráció műfajban Gy. Szabó Béla készítette az első Mikes-sorozatot. A fametszetsorozat Komáromi János *Zágon felé (Regény Rodostórról)* című művéhez készült, amely a Reményik Sándor szerkesztette *Pásztortűzben* jelent meg folytatásokban.³⁹ A Bercsényi halálát és Zsuzsi elutazását elbeszélő részhez készített két fametszet közül az első az éjjel, növekvő hold mellett, szabadban elmélkedő, fejét jobb tenyerébe hajtó Mikest mutatja egész alakban (**4. kép**).⁴⁰ A második a nyugtalan lelkű, búsuló, beteljesületlen szerelemtől és honvágytól szenvedő Mikest ábrázolja.⁴¹ Mindkét metszet középkorú, csizmás, kucsmás székely képében ábrázolja Mikest. A táji elemek – így az első lapon az alak fölé boruló fa, a másodikon az alacsony horizontú, dombos táji háttér előtt monumentálisan kiemelkedő alakot közreévő magányos fák – egyaránt az író belső világára utalnak. Míg az elsőn a nagy, fekete felületekbe vékony fehér vonalakkal megrajzolt kompozíció a csend és a mozdulatlanság benyomását kelti, a másodikon a fekete felületbe sűrűn metsződő fehér vonások az alak szorongással és feszültségekkel teli lelkiállapotát tükrözik.⁴² A regény utolsó része 1758-ban játszódik, amint Paksy Erzsébet vigasztalja a majdnem vak író, majd a látását visszanyerő Mikes megírja utolsó levelét „Édes Nénjének”. E fejezet illusztrációja szolgájával, Horváth Istvánnal hátulról ábrázolja az öreg Mikest, amint hajlott háttal, botra támaszkodva bandukolnak a rodostói tengerparton.⁴³



4. Gy. Szabó Béla: Mikes Kelemen (1934)

³⁹ KOMÁROMI 1934a–e.

⁴⁰ KOMÁROMI 1934c, 387.

⁴¹ KOMÁROMI 1934d, 413.

⁴² Gy. Szabó Béla művészetéről: POGÁNY 1966.

⁴³ KOMÁROMI 1934e, 487.

Kass János illusztrációsorozata és egyéb grafikák

Cseh Gusztáv az erdélyi szellemi élet kiemelkedő személyiségeit bemutató, *Hatvan főember* című, 1977 és 1980 között készített rézkarcsorozatában Mikest is megörökítette.⁴⁴ A könyv hosszú alcíme szerint a kolozsvári grafikus célja a „régi ábrázolások” követése volt „szép hasonlatossággal”, s nem törekedett új, önálló kompozíciók



5. Kass János: Mikes Kelemen (1980)

dostói kikötő hajóit (**5. kép**). Ezek a képek új felfogást képviselnek az író ikonográfiájában, s másodszor látjuk összekapcsolódní Mikes és Kőszeghy Zsuzsi alakját egy kompozíción.

Ignác Rózsa regényének illusztrálása után Kass János még egyszer foglalkozott Mikes ábrázolásával. A Magyar Posta kiadásában 1990-ben, Mikes születésének 300. évfordulójára megjelent 8 Ft-os ívsarki vágott négyestömb bélyegen egy lúdtollal író kéz látható. A bal felső sarokban a *Törökországi levelek* első, 1794-es kiadásának címlaprészlete jelenik meg.

Beck Ö. Fülöp második érmének kompozícióját fejlesztette tovább Kaján (Kalász) Tibor *Mikes Kelemen* című, két változatban készült karikatúráján 1998-ban.⁴⁷ Mikes rostostói fabáza előtt, X-lábú asztalnál, támlátlan széken ülve, lúdtollal írja leveleit,

alkotására. Cseh a kolozsvári festmény nyomán ábrázolja Mikest, de ovális keret helyett félköríves fülke elé állítja a portrét. A művész célja az volt a sorozattal, hogy történelmi példaképeket állítson nyolcéves Áron fia elé, akinek a bőrbe kötött albumot 1980-ban ajánlódta.⁴⁵

Ezzel szemben egyéni megoldást mutat Kass Jánosnak Ignác Rózsa *Házából kirekesztve* című, 1980-ban megjelent regényéhez készített illusztrációi közül a három Mikest ábrázoló kompozíciója.⁴⁶ Az elsón a gyermek Mikest látjuk fején kucsmával, kezében vándorbottal, amint elbúcsúzik édesanyjától. A második kép a Kőszeghy Zsuzsit karjában tartó Mikest mutatja, száradó ruhák közt. A borítón a félig profilban, hátulról ábrázolt, lobogó hajú, egyenes bajszerű Mikes nézi a ro-

⁴⁴ CSEH 1993.

⁴⁵ CSEH 1993, 10. A sorozat ötletét Kós Károly Ida-könyve adta, a hatvan személyt a grafikus maga választotta ki Benkő Samu, Jakó Zsigmond és Kányádi Sándor tanácsait is követve. Az eredetileg egy példányban létező kultúrtörténeti képeskönyvet az 1985-ben elhunyt művész Magyarországra került hagyatékából 1993-ban jelentette meg a Kráter Műhely Egyesület, László Gyula bevezetőjével. Sz. KÜRTI 2000, 3.

⁴⁶ IGNÁCZ 1980, 39, 117, 181, borító.

⁴⁷ F. Tóth Tibor felkérésére rajzolta. Török Füzetek 1998/4. (decemberi) szám.

előtte turbános török postás áll. Az első változat felirata: „Megyek Európába, elviszem a leveleit!” A második változat felirata: „Címzett ismeretlen Vissza a feladónak”. A karikatúra többek között egy 2005. évi eseménynaptár október 2-i oldalán jelent meg.

Simon Ferenc és mások domborművei

Az első köztéri domborművet Berán Lajos készítette Mikesről 1930-ban. A szegedi Dóm tér Nemzeti Emlécsarnokában elhelyezett, erőteljes plasztikájú bronz domborművön négyzetbe foglalt tondóban látjuk a kolozsvári festmény vonásait távolról követő portrét.⁴⁸ Az előképhez képest az arcvonások egy idősebb páncélos férfit mutatnak hosszabb bajusszal, az öv és a tör elmarad. A négyzet sarkait növényi ornamentum díszíti, felül „Zágoni Mikes Kelemen 1690–1761” felirat olvasható. A domborművet felül fecskefarkas pártázat zárja.

A következő dombormű Simon Ferenc alkotása, amelyet 1967. november 4-én avattak fel a battonyai Mikes Kelemen Gimnázium homlokzatán, és az iskola emblémájának szánták.⁴⁹ A Mikes Kelemen nevét 1950 óta viselő iskola, noha nincsen életrajzi vagy irodalomtörténeti kapcsolata névadójával, számos Mikest ábrázoló alkotás megrendelésével kívánta példaképül állítani diákjai elé az író életét és munkásságát.⁵⁰ A harashti fehér mészkő dombormű a kolozsvári kép hagyományát viszi tovább: az egyszerű, tömör formákból építkező portrén a fejét enyhén jobbra hajtó, hosszú hajú, bajuszos, fiatal Mikes jelenik meg, trapéz alakú, felül enyhén íves lezárású keretben. A lágyan egymásba forduló felületek lírai hatást keltenek.

Ezektől eltérő felfogást képvisel Szilágyi Zsolt karakteres domborműve, melyet 1968-ban, a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház fennállásának 20. évfordulójára, Veress Dániel *Mikes* című drámájának bemutatója alkalmából készített.⁵¹ A rézből kalapált dombormű kemény vonalú, idős székely parasztarcot ábrázol.

Vágó Gábor mellszobra és a köztéri szobrok

Az első mellszobrot Mikesről Vágó Gábor mintázta 1932-ben **(6. kép)**.⁵² Az életnagyságú gipszszobrot a kolozsvári Báthory István Gimnázium dísztermében avatták fel. A második mellszobrot Erdey Dezső szobrászművész készítette 1957 előtt.⁵³ A 28 cm magas bronzszobrot egyszerű formák, határozott kontúrok jellemzik.⁵⁴ A tömörszerű, egy nézetre komponált alak előképe részben a kolozsvári portré: a rö-

⁴⁸ 180 x 120 cm.

⁴⁹ Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár S/XXI.

⁵⁰ VERESS 1976, 140; FORMANEK 1987, 120, 128.

⁵¹ VERESS 1969, fénykép a borítón; VERESS 1974a, 4–5; VERESS 1976, 140.

⁵² MURÁDIN 1999, 549–567.

⁵³ Jelzet hátul a talapzaton: Erdey D. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti Tár, ltsz. 65.49.1. A szobor pontos keletkezési idejét nem ismerem, tehát csak annyi biztos, hogy 1957, Erdey halála előtt készült.

⁵⁴ LÁSZLÓ 1987, 6.

vid bajusz követi azt, ugyanakkor a keskeny, hegyes orr és az előreugró áll jelentősen eltér a festményen látható megoldástól.

Búza Barna Mikes-mellszobrán a hosszú hajú, ráncos homlokú, hosszú, vékony bajszú Mikes egyenesen előre néz, mellén láncsal összefogott mentét visel. A szobrot két helyszínen is felállították az 1980-as években:⁵⁵ 1982-ben a battonyai Mikes Kelemen Gimnázium fennállásának 35. évfordulóján a Mikes Kelemen Gimnázium utcai előterében,⁵⁶ 1988. május 28-án a berettyóújfalui Bajcsy Zsilinszky lakótelepen.⁵⁷ Míg az első változat pirogránitból készült, a második ún. pirobronzból, mely a művész találmánya. Ennek lényege, hogy a pécsi pirogránitba 200 mm vas-

tag bronzot égetett 1200 fokon, ezáltal az anyag igen tartóssá vált.⁵⁸ Ez a szobor a Mikest idős székely parasztként ábrázoló alkotások sorába illeszkedik, miként Hunyadi Lászlónak a sepsiszentgyörgyi Bod Péter Megyei Könyvtár lépcsőházában álló mellszobra is.⁵⁹ Az 1990-ben készült szobron a ráncolt homlokú és szemöldökű Mikes lefelé, maga elé néz, kabátja felett bundát visel.

Ugyancsak 1990-ben készített mellszobrot Mikesről Bocskai Vince szovátai szobrászművész, az alkotást azonban anyagi okokból csak



6. Vágó Gábor: Mikes Kelemen (1932). Kolozsvár

1997. május 24-én tudták felavatni a felújított zágoni Mikes-kúria udvarán.⁶⁰ A két előző szobortól eltérően ez a kolozsvári portré fiatal Mikesének vonásait viseli, ahogy Kiss Sunyi Istvánnak a sárospataki Rákóczi Múzeum megbízásából 1992-ben készült bronz mellszobra is, melyből egy példány a sárospataki Rákóczi Emlékházban, egy másik a rodostói Rákóczi Múzeum előterében áll.⁶¹ Az utóbbi példányt a borsi és a munkácsi Rákóczi Szövetség, a Zágoni Mikes Kör és Sárospatak város adományozta a rodostói Rákóczi-háznak, és 1992. október 22-én leplezték le.⁶² Kiss Sunyi előképe egy, a kolozsvári portré után készült metszet volt, és Mikest mint ifjú

⁵⁵ Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár B/53.

⁵⁶ Felírat a talapzaton: 1. Mikes Kelemen 1690–1761 „...El nem felejtetem Zágont...”; 2. Ezt a szobrot az iskola fennállásának 35. évfordulóján a Battonyai Öregdiákok Mikes Köre állíttatta 1982-ben. MIKES KELEMEN ÚJ 1983, 43; FORMANEK 1987, 131; GERGELY 2001, 11.

⁵⁷ Mellszobor: 67 x 62,5 x 35 cm. Búza Barna a szobrot bemutatta a Berettyóújfaluban rendezett kiállításán 1987 szeptemberében. 1988 februárjában a városi tanács elhatározta a szobor megvásárlását és felállítását. Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár B/53.

⁵⁸ Tokai Gábor interjúja Búza Barnával 2009 őszén. Kézirat.

⁵⁹ Gipszmodell.

⁶⁰ Kb. 70 x 80 x 30 cm. VERESS 1997a, 7; VERESS 1997b, 3–4; *Beszélgetés Bocskay Vince szobrászművész-szel*. Erdélyi Napló (Nagyvárad), 2002. október 15.

⁶¹ 55 cm magas. Galambos Sándor bronzöntőmester jelzése a peremen: Ö = G. S. Beszámoló a rodostói Rákóczi Múzeumban lévő Mikes-szobor avatásáról: MÁTÉFY 1993, 11–12.

⁶² Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár K/XXIX.

férfit mutatja.⁶³ A hullámos haj kiemeli az arc simaságát, a páncél felülete ellenpontot alkot a vállkendő dús drapériájával.

Vetró Andrásnak, a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Elméleti Líceum művésztanárának Mikes-mellszobra 1993-ban készült. A sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Főgimnázium előtt felállított szobor a kolozsvári portré hagyományát követi, de a páncél és a vállszalag helyett sima felület jelzi a büszsőt.⁶⁴ Nagy Lajos Imre Mikes-mellszobrát 2004. október 1-jén avatták fel a vajai Vay Ádám Múzeum szoborparkjában, a múzeum alapításának 40. évfordulóján, a kastélyt övező szoborgalériában tizenkét, a Rákóczi-szabadságharchoz köthető személyiség szobra, illetve domborműve között.⁶⁵ Ennek előképe ugyancsak a kolozsvári olajfestmény, eltérő vonás azonban a szigorú tekintet és a hosszú, egyenes haj.⁶⁶ A Mikes-büszsöt avatására Nagy Lajos Imre öntetett néhány példányt az 1994-ben készített Mikes Kelemen-névjegyéremből.⁶⁷

A köztéri alkotások között két nagyméretű faszobor is található. Mónus Béla szoborkompozícióját a budapesti Rodostó Alapítvány és a Rákóczi Szövetség állíttatta; 2000-ben avatták fel a rodostói központi parkban (Baris ve Ozgurluk Parki, **7. kép**).⁶⁸ A három tagból álló együttesben középen Mikes, balra a néne, jobbra Kőszeghy Zsuzsi áll.⁶⁹ A két mellékalak enyhén a középső felé ível, ezzel is a főalak felé irányítja a figyelmet. A hosszú, hullámos hajú, csizmát viselő, fiatal Mikes a fatörzsbe vájt fülkében áll, két kezét maga előtt kinyújtva tartja, s egy madarat ereszt szabadon Édes néneje felé. A fülke fölött, a törzs tetején kopjafaszerű lezárás látható. A néne alakja egy alacsony, kendős, ráncos öregasszony, amint Mikes levelét olvassa. Az enyhén Mikes szobra felé hajló, copfos Kőszeghy Zsuzsi leeresztett jobbáiban kendőt, baljával tulipánt szorít szívéhez. A szobrokat tömörszerű megformálás és hangsúlyos, nagy kezek jellemzik.⁷⁰ Az emlékmű nem előképeket másol, hanem



7. Mónus Béla: Mikes Kelemen édes nénémével és Kőszeghy Zsuzsannával (2000). Rodostó

⁶³ Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár K/XXIX.

⁶⁴ Kb. 90 x 100 x 40 cm. SYLVESTER 1993, 1; MIKES KELEMEN SZOBOR 1993.

⁶⁵ KOVÁCS 2004a, 498–500; KOVÁCS 2004b, 10–11.

⁶⁶ Méret: 75 x 60 x 32 cm. Mészkö posztamens: 140 x 32 x 32 cm. Jelzés hátul a drapérián: 2004 NL. Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár N/7.

⁶⁷ Bronz, átmérő 62 mm.

⁶⁸ Főalak: 380 cm magas, átmérő 80 cm. Bal mellékalak: 250 cm magas, átmérő 50 cm. Jobb mellékalak: 250 cm, átmérő 60 cm. Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár M/17.

⁶⁹ BODOLAI 2000; ERDÉLYI–NOBEL, 2001, 91–98; LAMPERT 2003, 17–19; SYLVESTER 2007, XXIX.

⁷⁰ A felállítás óta eltelt tíz évben az időjárási hatásoktól védtelen faszobrokon jelentős repedések jelentkeztek.



8. Veres Alpár: Mikos Kelemen (részlet).
Sepsiszentgyörgy

új kompozíciót teremt. A szoborcsoport kifejezi a száműzetést, a raboskodást és a szabadság utáni vágyat.

Koltay László faszobrát 2005. október 2-án leplezték le a salánki Rákóczi-emlékparkban, Szent István és II. Rákóczi Ferenc szobra mellett. A fatörzs felső részéből a kolozsvári portré vonásait hűen követő Mikos-alakot faragott ki a szobrász, feje felett nyitott könyv lúdtollal.⁷¹

A szobrászati alkotások közül a legkvalitásosabb mű Veres Alpár lendületes, egészalakos Mikos-bronzszobra (**8. kép**). A sepsiszentgyörgyi Mikos Kelemen Főgimnáziumban álló szobor dinamikáját két ellentétes irányú mozgás biztosítja: bal lábával előrelép, ugyanakkor felsőtestével jobbra fordul, s ezt a kettős mozgást követi az alak vállára boruló, földig érő köpeny. A szűk szárú nadrágot, magas szárú csizmát viselő Mikos baljában könyvet tart, jobbájjal a köpenyt fogja.

Összegzés

Mikos Kelemen képzőművészeti ábrázolásai nagy változatosságot mutatnak technika, műfaj és funkció szempontjából egyaránt. Kirajzolódik a folyamat, melynek során a kolozsvári portré, majd kisebb mértékben Beck Ö. Fülöp érmei nyomán kibontakozott az ábrázolási hagyomány két fő vonulata. Ezen túlmenően számos, ezekről gyökeresen eltérő, Mikos személyiségének új aspektusát vagy új formai megoldásokat kereső mű született. Az áttekintésből körvonalazódik az is, hogy miként változott a különböző korok Mikos-értelmezése. Bár a korpusz szám szerint nem közelíti meg más kiemelkedő irodalmi vagy történelmi személyiségek ábrázolásainak mennyiségét, kvalitását tekintve figyelemre méltó. A ma látható ikonográfiai csomópontok: a 18. század eleji portré 19. századi másolata, Beck Ö. Fülöp érme, Gy. Szabó Béla fa-

⁷¹ VÁRADI-STERNBERG 1992, 108. Alatta „Mikos Kelemen 1690–1761” felirat és a magyar címer, rajta egy képzeletbeli koronával. Salánkon 1991-ben éledt fel Mikos tisztelete és emléke, mivel ekkor, május 26-án, a salánki országgyűlés 280. évfordulója tiszteletére kitisztították azt a forrást, amelyet a legenda szerint 1711. február 11-én, II. Rákóczi Ferenc utolsó országgyűlésének napján ezen a helyen Mikos Kelemen talált meg a falu határában, s a kalapjában vitt vizet a fejedelemnek. A forrást Mikos-forrásnak nevezték el, később kutat építettek rá, amely a Mikos-kútja nevet kapta. Kész 1998. A kút mellett felállították Nagy Lajos Imre sziklára erősített domborműves fémtabláját. Felirata: II. RÁKÓCZI FERENC ÉS MIKOS KELEMEN / ITT-TARTÓZKODÁSÁNAK ÉS AZ / 1711-ES SALÁNKI TANÁCSKOZÁS EMLÉKÉRE / EMELTE SALÁNK KÖZSÉG LAKOSSÁGA ÉS A ZICHY GALÉRIA. Bronz, 78 x 54 cm.

metszetsorozata, Bartha László gouache képe, Kass János illusztrációsorozata, Simon Ferenc domborműve, Erdey Dezső és Búza Barna mellszobra, Veres Alpár egészalakos szobra és Kaján Tibor karikatúrája. A 19. század végén a kolozsvári portré vált mértékadó mintaképpé, s ez a fiatal Mikes-típus napjainkig tovább él a grafikában, a domborműveken és a szobrokon. Ettől eltérő felfogást képviselnek Gy. Szabó Béla fametszetsorozatának egyes darabjai és Szilágyi Zsolt domborműve, melyeken középkorú vagy idős székely parasztember vonásaival jelenítették meg Mikest.

Rövidítésjegyzék

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

- 1909 *A Magyar Nemzeti Múzeum Képtárának festményei és grafikai állaga.* Budapest.

A NYUGAT KÖNYVESBOLTJA

- 1924 *A Nyugat könyvesboltja. Nyugat, XVII. 24. 811.*

A TÖRTÉNELMI KÉPCSARNOK

- 1907 *A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma.* Budapest.
1922 *A Magyar Történelmi Képcsarnok katalógusa.* Budapest.

ABAFI LAJOS

- 1881 Mikes Kelemennek egy ismeretlen műve. *Figyelő, VI. 10. 321–333.*

AZ ORSZÁGOS SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM

- 1915 *Az Országos Szépművészeti Múzeum állagai, IV.* Budapest.

BAKOS ÁKOS

- 1937 Beszélgetés Babits Mihállyal a jubiláló Nyugat három évtizedéről. *Nyugat, XXX. 2. (Lapszám nélkül.)*

BASICS BEATRIX

- 2008 Hivatalos képmás – uralkodó portré. A Rákóczi ikonográfia egy ábrázolás-típusáról. In: Tamás Edit (szerk.): *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi.* Sárospatak, 133–138.

BECK Ö. FÜLÖP

- 1970 *Beck Ö. Fülöp (1873–1945) emlékkiállítása.* Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.

BECK Ö. FÜLÖP EMLÉKEZÉSEI

- 1957 *Beck Ö. Fülöp emlékezései (Rippl-Rónai József emlékezéseivel egy kötetben).* S. a. r. Farkas Zoltán. Budapest.

BODNÁR GYULA

- 1925 *Mikes.* Budapest.

BUZÁSI ENIKŐ

- 1988 II. Rákóczi Ferenc mint mecénás. *Művészettörténeti Értesítő, XXXVII. 3–4. 162–185.*
2003 *Mányoki Ádám (1673–1757).* Budapest.

CENNERNÉ WILHELM B GIZELLA

- 1962 *Magyarország történetének képeskönyve.* Budapest.

CSEH GUSZTÁV

1993 *Pantheon...* László Gyula előszavával. Budapest.

ÉBER LÁSZLÓ

1912 A Rákóczi-freskó. *Művészet*, XI. 9. 331–339.

ERDÉLYI ERZSÉBET – NOBEL IVÁN

2001 „A mi nemzeti vagyonunk nem a földben, hanem a főként fogalmazódik meg”. *Új Pedagógiai Szemle*, LI. 4. 91–98.

FORMANEK ISTVÁN (szerk.)

1987 *A középiskolai oktatás négy évtizede Battonyán, 1947–1987: Mikes Kelemen Gimnázium, Ipari-Mezőgazdasági Szakközépiskola és Kollégium.* Battonya.

GALAVICS GÉZA

1980 A Rákóczi-szabadságharc és az egykorú képzőművészet. In: Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Rákóczi-tanulmányok.* Budapest, 465–510.

GARAS KLÁRA

1953 *Magyarországi festészet a XVII. században.* Budapest.

GEREVICH TIBOR – GENTHON ISTVÁN

1935 *A magyar történelem képeskönyve.* Budapest.

GERGELY MIHÁLY

2001 *Búza Barna keresztútjai.* Budapest.

GOMBOSI GYÖRGY

1938 *Beck Ö. Fülöp.* Budapest.

HAVAS BÁLINT

2001 Plakett. *Beszélő*, VI. 3. 5–6.

HEITHER LÁSZLÓ

1969 *Beck Ö. Fülöp.* Budapest.

HOPP LAJOS

1980 Rákóczi és Mikes a törökországi emigráció előtt. In: Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Rákóczi-tanulmányok.* Budapest, 415–443.

HORVÁTH GYÖRGY

1978 *Bartha László.* Budapest.

HUSZÁR, LAJOS – PROCOPIUS, BÉLA

1932 *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn.* Budapest.

IGNÁCZ RÓZSA

1980 *Hazájából kirekesztve.* Budapest.

ILLÉS SÁNDOR

1998 Az induló Nyugat és a szecesszió. *Irodalomtörténet*, XXIX. 3. 398–412.

KÁNTOR LAJOS

1976 Az ember helye. *Utunk*, XXXI. 17. 7.

KÉSZ BARNABÁS

1998 II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen emlékei Salánkon. *Hatodik síp*, 1998. tél. 10. 4.

KOMÁROMI JÁNOS

1934a Zágon felé. *Pásztortűz*, XX. 13. 269–272.

- 1934b Zágon felé. *Pásztortűz*, XX. 16. 332–335.
- 1934c Zágon felé. *Pásztortűz*, XX. 19. 387–390.
- 1934d Zágon felé. *Pásztortűz*, XX. 20. 411–413.
- 1934e Zágon felé. *Pásztortűz*, XX. 23–24. 483–488.

KONTHA SÁNDOR

- 1980 *Beck Ö. Fülöp*. Budapest.

KOVÁCS ÁRPÁD

- 2004a Mikes Kelemen hazatért: Szoboravatás Vaján. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, XXXIX. 4. 498–500.
- 2004b Mikes szoboravató Vaján. *Művelődés*, LVII. 12. 10–11.

L. KOVÁSZNAI VIKTÓRIA

- 1993 *Modern magyar éremművészet, I. 1896–1975. A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből*. Budapest.

SZ. KÜRTI KATALIN

- 2000 *Cseh Gusztáv 1934–1985*. Állandó emlékkiállítás leporellója, Hajdúszoboszló, Galéria.

LAKATOS ÉVA

- 1999 A borítólapok sorsa könyvtárainkban. *Magyar Könyvszemle*, CXV. 3. 352–362.

LAMPERT RÓZSA

- 2003 Mónus Béla fafaragó művész, aki II. Rákóczi Ferenc apródjának, bizalmas titkárának, Mikes Kelemennek emlékművet állított Zágonban és Rodostóban. *Örökségvédelem*, VII. 9–10. 17–19.

LÁSZLÓ PÉTER

- 1987 *Erdey Dezső 1902–1957*. Kiállításleporelló, Veszprém, Bakonyi Múzeum. Veszprém.

LYKA KÁROLY

- 1983 *Szobrászatunk a századfordulón*. Budapest.

MÁTÉFY GYÖRKÉ

- 1993 Magyarok találkozója Törökországban. *Török Füzetek*, 1. szám (1993. április 30.), 11–12.

MIKES

- 1966 *Mikes Kelemen összes művei, I. Törökországi levelek és misszilis levelek*. Szerk. Hopp Lajos. Budapest.

MURÁDIN JENŐ

- 1999 *Vágó Gábor (1894–1968)*. Szeged, 549–567. (Studia Historica, 2.)

ORBÁN ISTVÁN

- 2008 A Pantheon-teremtő Gergely István. *Művelődés*, LX. 3. 25.

POGÁNY Ö. GÁBOR

- 1966 *Gy. Szabó Béla gyűjteményes kiállítása*. Kiállításleporelló, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

- 2000 Érmek igézete. Beck Ö. Fülöp és a Nyugat. *Magyar művészeti fórum*, III. 1. 17–19.

RÁKÓCZI-EMLEKKIÁLLÍTÁS

1935 *Rákóczi-emlékkiállítás*. Magyar Történeti Múzeum, Budapest.

SOLTÉSZ JÓZSEF

1975 Gergely István „fémgrafikái”. *Utunk*, XXX. 14. 7.

SYLVESTER LAJOS

1981 Egy szobrász portréjához. *Új Élet*, XXIV. 6.

1993 Nem bujdosik többé. *Háromszék*, V. 1993. május 22.

2001 Törökországi portyán. *Honismeret*, XXIX. 1. 105–108.

SZÉCHENYI ÁGNES

2010 *Lélegzetvétel. Válasz 1946–1949*. Budapest.

SZILÁGYI ISTVÁN

1879 Mikes Kelemen arczképe. *Vasárnapi Újság*, XXVI. 1. 1–3.

TAKÁCS LÁSZLÓ

2000 *A battonyai gimnázium alapítása*. Utószó: Karsai József. Battonya.

THALY KÁLMÁN

1892 *A székesi gróf Bercsényi család. 1470–1835*, III. Budapest.

TÜSKÉS ANNA

2012a Mikes Kelemen képzőművészeti ábrázolásai. In: Hóvári János – Tasnádi Edit – Tüskés Anna – Tüskés Gábor – Vásáry István: *Mikes Kelemen Rodostó magyar krónikása*. Szerk. F. Tóth Tibor. Budapest, 90–126.

2012b Kelemen Mikes'in Görsel Sanatlardaki Tasviri. In: János Hóvári – Edit Tasnádi – Anna Tüskés – Gábor Tüskés – István Vásáry: *Tekirdağ Tarihinin Macar Yazarı Kelemen Mikes*. Szerk. F. Tóth Tibor. Budapest, 91–127.

2012c Mikes Kelemen képzőművészeti ábrázolásai. In: Tüskés Gábor (szerk.): *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*. Budapest, 255–266.

2012d *Kelemen Mikes in the Fine Arts*. In: Gábor Tüskés (Hrsg.): *Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil*. Bern–Berlin–Bruxelles–Frankfurt–New York–Oxford–Wien, 404–432.

VÁRADI-STERMBERG JÁNOS

1992 *Mikes Kelemen nyomában Kárpátalján*. In: Hopp Lajos – Pintér Márta Zsuzsanna – Tüskés Gábor (szerk.): *Irodalom, történelem, folklór*. Debrecen, 105–110.

VAYERNÉ ZIBOLEN ÁGNES

1970 *Bartha László irodalmi illusztrációi*. Kiállításlepleorelló, Budapest.

VERESS DÁNIEL

1969 *Mikes: négy tél: történeti dráma két részben, utójátékkal*. Bukarest.

1974a Mikes földi arca I. *Megyei Tükör*, VII. 1233. 4–5.

1974b Mikes földi arca II. *Megyei Tükör*, VII. 1245. 7.

1976 *Mikes és a szülőföld: tanulmányok*. Bukarest.

1978 *Így élt Mikes Kelemen*. Budapest.

1997a Szoboravató. *A Hét*, 1997/23. 7.

1997b Szoboravató. *Művelődés*, L. 9. 3–4.

WICK BÉLA

1941 *Kassa története és műemlékei*. Kassa.

Kelemen Mikes in the Fine Arts

(Summary)

Recalling the portrait of Kelemen Mikes what first appears before our eyes is usually the well-known oil painting of the Museum of Fine Arts in Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO; fig. 1). Although the iconography of Mikes is surprisingly rich, many graphics, paintings, medals, reliefs and sculptures are still unknown to the general public. This is mainly due, on the one hand to the fact that in the various – mostly literary and literary historical – publications almost always the same works of art that are included. On the other hand – apart from a single attempt – nobody has taken up gathering and analysing the Mikes-portraits previously. From the second half of the 19th century to our day the recognition of Mikes has been continuous. The analysis of the artworks is especially timely because in 2011 we were celebrating the 250th anniversary of Mikes's death. Besides the memorials in Hungary, Transylvania, Transcarpathia and Tekirdağ, the schools assuming the name of Mikes in Battonya (HU) and Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe, RO) are the main centres of this esteem.

Except for the painting in Kolozsvár, most works have no historical documentary value. However, in terms of their history of impact and reception it is important to analyse the overall image emerging from the sources and investigate the relationship between the individual works, but also to define the ensuing system of association between them. Among the representations of Mikes over the past one hundred and forty years there are many outstanding creations, but pieces of lower quality also contribute to preserving the memory and esteem of the writer. The changing visual tradition, which appears in the works of art, complements the spiritual portrait emerging from the *Letters from Turkey*. In this paper I present the iconography of Mikes from the last quarter of the 19th century to our days by genre and in chronological order. Dániel Veress (1929–2002) made the first attempt to present the artistic representations of Mikes in his article of 1974. Veress knew only five works depicting Mikes. During my research it became clear that drawings, statues and paintings created over the past one hundred and forty years depicting Mikes exceed fifty in number. The fine art representations of Kelemen Mikes vary widely in terms of technique, genre and function alike. The process, by which the two main ranges of the tradition unfolded, has a clear outline: one has followed the portrait of Kolozsvár, the other, to a lesser extent, is seen in the medals of Fülöp Beck Ö. (fig.2). Relatively few works have a radically different view of Mikes, one is seeking to show new formal solutions or new aspects of the writer's personality. I tried also to outline how the interpretation of Mikes has changed in various eras. Although the corpus of the works is far from the quantity of artistic representations of other prominent historical or literary figures, the quality of these works is remarkable.

The iconographic and stylistic highlights of the corpus are: the 19th-century copy of the 18th century portrait, the medals of Fülöp Beck Ö., the woodcut series of Béla Gy. Szabó (fig. 4), the gouache of László Bartha (fig. 3), the illustrations of János Kass (fig. 5), the busts by Barna Búza and Gábor Vágó (fig. 6), the full-length statue by Alpár Veres (fig. 8) and the caricature of Tibor Kaján. At the end of the 19th

century the portrait from Kolozsvár became the canonical model for every future representation, and this type of the young Mikes is present in graphics, reliefs and statues today as well. A different approach appears in the woodcut series of Béla Gy. Szabó and the relief of Zsolt Szilágyi, in which Mikes is depicted as a middle-aged or elderly Szekely peasant.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó (Orbán János)	5
Raffay Endre: Néhány gondolat az 1200 körüli művészetről és a gyulafehérvári székesegyházról	7
Prajda Katalin: Andrea di Filippo Scolari váradi püspök és firenzeiek a Zsigmond-kori Erdélyben	21
Székely Gábor: A kecskeméti református templom és az erdélyi késő reneszánsz építészet lehetséges kapcsolatai	33
T. Horváth Iringó: Rátéthímmzéssel készült selyem alapú 18. századi textíliák a történelmi Küküllői Református Egyházmegye gyülekezeteiben	47
Barabás Kisanna: Adatok a marosvásárhelyi obszerváns ferences templom berendezéstörténetéhez	67
Tóth Áron: Építészeti megjegyzések gr. Teleki József útinaplójában. Egy erdélyi arisztokrata ízlésvilága a 18. században	77
Orbán János: „...kétfelől galériája lesz, a közepe pedig templom formára felmegyen.” A Teleki Téka hosszaházass terveziről	91
Bordás Beáta: Az árkosai Szentkereszty-kastély a 19. században	111
Székely Miklós: A magyarországi ipari szakoktatási rendszer a századfordulón, különös tekintettel Erdélyre	129
Bodó Péter: Sándy Gyula korai építészete	143
Brunner Attila: A „magyaros” kiskunfélegyházi városháza	157
Oniga Erika: A marosvásárhelyi Református Kollégium Nagy Győző által tervezett melléképületei (1908–1911)	173
Mészáros Zsolt: „...haladásunk legújabb tanusítója: az asszony építész.” Magyar női építészek a múlt századelőn	187
Gulyás Dorottya: Szobrászok a magyarországi művésztelepeken a 20. század elején	199
Tüskés Anna: A Mikes-ikonográfia csomópontjai	213
Hörcher Eszter: Leon Alex grafikáiról	231
Veress Ferenc: „Hazahív a hűség.” Zsögödi Nagy Imre (1893–1976) és idősebb Pieter Bruegel	245
Portik Blénessy Ágota: Vass Tamás. Egy elfeledett marosvásárhelyi grafikusról	255
Képjegyzék.	272
Fiatal művészettörténészek III. konferenciája. Program	279

Nyomdai előkészítés: IDEA PLUS, Kolozsvár
Borítóterv, tipográfia: SZENTES ZÁGON
Műszaki szerkesztés: FAZAKAS BOTOND

Korrektúra: SZENKOVICS ENIKŐ

Nyomdai munkálatok: IDEA és GLORIA nyomda, Kolozsvár
Felelős vezető: NAGY PÉTER